

LES ACTITUDS LINGÜÍSTIQUES EN ELS ESCOLARS DE LA FRONTERA CATALANOARAGONESA¹

Àngel HUGUET CANALIS; Jordi SUÏLS SUBIRÀ,
i Judit CARULLA (Universitat de Lleida)

INTRODUCCIÓ

El desenvolupament autonòmic de l'Estat espanyol ha comportat una revalorització de les llengües diferents del castellà i una important presència d'aquestes en els sistemes educatius de la major part de comunitats amb llengua pròpia. Ara bé, donat que els límits administratius no solen ser coincidents amb els límits lingüístics, no és pas estrany que les polítiques lingüístiques que afecten els ciutadans puguin semblar contradictòries.

Aquesta discordança té el seu reflex puntual a Catalunya i Aragó; dues nacionalitats unides en la història al llarg de segles que a més a més comparteixen la llengua catalana a banda i banda de la seva frontera política. Com és sabut, en el cas de Catalunya, el procés de normalització lingüística ha fet possible superar la precarietat en què la llengua catalana havia caigut durant el període de la dictadura i, actualment, és un autèntic referent mundial per a l'estudi dels efectes de l'educació bilingüe (Vila, 1995). Contràriament, a Aragó, on coexisteixen dues llengües autòctones (aragonès a les valls pirinenques i català a l'est), l'esforç de revaloració d'aquestes llengües ha estat pràcticament nul. En concret, a la Franja de Ponent, la llengua d'ús habitual (el català) no és reconeguda oficialment i es reserva per a l'ús familiar i les comunicacions informals, mentre que el castellà segueix essent única llengua oficial i és utilitzada tant pels mitjans de comunicació com en qualsevol tipus d'activitat formal (Huguet, 1992, 1994), la qual cosa reverteix en el baix prestigi del català i una consciència alarmantment baixa per part dels seus parlants (Huguet i Biscarri, 1995; Martínez, 1995). Pel que respecta a la seva presència en el currículum, aquesta ha quedat limitada a l'opionalitat d'assistir a classes de llengua catalana al llarg de l'ensenyament obligatori.

En aquest marc, la nostra investigació pretén establir una anàlisi comparativa entre contextos caracteritzats per una molt diferent valoració de les llengües en presència, tant pel que fa a l'àmbit social com a l'educatiu (Catalunya i l'Aragó catalanòfon). L'objectiu final és aportar dades empíriques que permetin valorar les possibles implicacions d'aquests aspectes en el desenvolupament d'actituds més o menys favorables vers una convivència de llengües que hauria de ser promoguda per qualsevol societat democràtica.

METODOLOGIA

A l'hora d'abordar l'estudi, d'acord amb la Llei de delimitació comarcal d'Aragó, ens vam trobar amb el problema de la diversitat socioeconòmica, cultural, demogràfica i

---

1. L'estudi forma part del treball que va rebre el Premi Antoni M. Badia i Margarit de recerca empírica sociolingüística, en la convocatòria realitzada el 1997 pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya i ha estat possible gràcies a un ajut del Centro de Investigación y Documentación Educativa (CIDE) obtingut en el concurs d'Ajuts a la Investigació Educativa del 1997.

geogràfica dels territoris de la Franja de Ponent. A més a més, pel que fa als nostres objectius, un aspecte especialment rellevant era la incidència del programa d'ensenyament de la llengua catalana a les diferents comarques. Tot això ens va portar a centrar-nos en la comarca que presentava indicadors més homogenis, i que resultava també la més poblada i, en definitiva, on es troba el 60% de l'alumnat que assistia a classes de llengua catalana a tot Aragó: el Baix Cinca. El referent comparatiu des de Catalunya va ser el Baix Segre, comarca limítrofa amb l'anterior i que presenta idèntics indicadors econòmics i culturals (Huguet, 1995).

Evidentment, això ens va portar a controlar les variables que els estudis sobre actituds lingüístiques en escolars que habiten contextos bilingües, tant a l'Estat espanyol com a d'altres països, mostren com més rellevants. En concret es tracta de la condició lingüística familiar (CLF), la situació socioprofessional de les famílies (SSP) i la presència de les llengües en el currículum, que en el cas de la Franja aragonesa ens remet a l'assistència o no a classes de català (OPC). Vam haver d'introduir una variable que ens permetés comparar els grups seleccionats, aquesta variable va ser denominada SECTOR i es correspon amb la situació geogràfica de cadascun dels grups de comparació (Catalunya i l'Aragó catalanòfon).

Seguint la nomenclatura utilitzada a l'estudi del Gabinet d'Estudis del SEDEC (1983), que hem adoptat com a referència, tot seguit exposem les diferents categories derivades de les variables esmentades:

- CLF: catalanoparlant/bilingüe més català/bilingüe més castellà/castellanoparlant.
- SSP: alta/mitjana/baixa.
- OPC: sí/no.
- SECTOR: Catalunya/Aragó catalanòfon.

POBLACIÓ

Dels 267 escolars de la població inicial vam haver d'excloure aquells que no havien realitzat alguna de les proves proposades. D'aquesta manera, la mostra definitiva va quedar formada per 257 alumnes, 163 dels quals estaven matriculats a escoles del Baix Cinca —d'aquests 126 assistien a classes de català i 37 no hi assistien i 94 en escoles del Baix Segre. En qualsevol cas, cursaven 2n d'ESO, un alumnat de 13-14 anys que reuneix les condicions necessàries per als estudis d'actituds lingüístiques, donat que aquestes comencen a prendre certa estabilitat a partir dels 10 anys i es van aclarir en l'adolescència (Siguan i Mackey, 1986; Appel i Muysken, 1996). Hem d'assenyalar també que el grup del Baix Cinca era la primera promoció que havia tingut la possibilitat de seguir al llarg de tota la seva escolaritat un currículum que considerava matèria optativa l'ensenyament de la llengua catalana.

INSTRUMENTS

Com a base es va fer servir l'enquesta sociolingüística elaborada pel Servei d'Ensenyament del Català (SEDEC) per aplicar-la a escolars catalans (Gabinet d'Estudis del SEDEC, 1983). Aquest mateix model és el que va ser utilitzat amb l'alumnat del Baix Segre; per al del Baix Cinca es va fer una traducció al castellà que incloïa lleugeres modificacions de forma

que en cap moment van afectar el sentit global de l'enquesta ni el contingut de les dades. En concret, en aquest darrer cas, es va incloure un ítem 0 que permetia controlar l'assistència o no a classes de llengua catalana (OPC) a més a més es van reformular alguns ítems que per la seva redacció podien portar a certa confusió (exemple: l'original "*Visc a Catalunya i per això he de conèixer, estudiar i parlar el català*" va ser reformulat per "*vivo en un lugar de habla catalana y por eso debo conocer, estudiar y hablar catalán*").

En si, el nucli de l'enquesta el formen una sèrie de qüestions amb alternatives de resposta que interroguen sobre la condició lingüística familiar (CLF) i la seva situació socioprofessional (SSP), i ens permeten situar cada subjecte dins de les categories abans esmentades.

D'altra banda, s'hi inclouen una sèrie de vint afirmacions, deu per cada llengua, de resposta dicotòmica (SÍ/NO) i distribuïdes a l'atzar, que ens permeten classificar les actituds vers el català (ACT.CAT) i vers el castellà (ACT.CAS) dins de les següents categories: favorable/neutra/desfavorable.

Per a l'assignació d'aquestes categories s'atorga un valor +1 a cada resposta favorable a la llengua en qüestió i -1 a les desfavorables. A continuació es fa la suma algebraica de tots els valors, que poden oscil·lar entre +10 i -10. A partir d'això tindrem: favorable (de +6 a +10), neutra (de -5 a +5) i desfavorable (de -6 a -10).

PROCEDIMENTS

L'enquesta va ser aplicada durant els mesos de gener i febrer del curs escolar 1995/96 per un grup de persones entrenades a aquest efecte. Prèviament s'havia contactat amb la Direcció Provincial del MEC a Osca i Saragossa i la Delegació d'Ensenyament de Lleida; un cop obtinguts els permisos necessaris, vam informar les escoles de les raons de l'estudi, vam sol·licitar-ne la conformitat i vam establir els dies en què es passaria l'enquesta.

TRACTAMENT DELS RESULTATS

L'obtenció de dades estadístiques es va fer amb l'ajut del paquet integrat Statview II 1.04. Hem emprat tècniques estadístiques descriptives, χ^2 , ANOVA i la prova de comparació de mitjanes de Scheffe. Mentre que l'ANOVA ens ha permès de comprovar els efectes d'una o més variables independents en l'explicació de les diferències sobre cadascuna de les variables dependents, la prova de Scheffe ens ha ajudat a concretar les diferències quan el resultat de l'anàlisi de variància es mostrava significatiu. En qualsevol cas el nivell de significació utilitzat ha estat del 0,05.

RESULTATS

Amb les primeres dades vàrem analitzar l'existència de diferències significatives en relació amb la situació socioprofessional (SSP) entre els grups de comparació. L'anàlisi de variància va mostrar l'homogeneïtat de les poblacions.

A partir d'aquí, els resultats obtinguts s'exposen seguint dos apartats que corresponen, en primer lloc, a la comparació d'actituds respecte al català (ACT.CAT) i al castellà (ACT.CAS) al Baix Cinca i al Baix Segre i, en segon lloc, a l'anàlisi de les variables que poden explicar les actituds manifestades.

*Resultats de les actituds en relació amb el català (ACT.CAT)
i el castellà (ACT.CAS)*

A la Taula I apareixen representades les actituds envers el català (favorables, neutres i desfavorables) que van aparèixer en el total de la mostra, al Baix Segre i al Baix Cinca i, en aquest últim cas, diferenciant entre aquell alumnat que assisteix a classes de català i el que no hi assisteix. La Taula II mostra les mateixes dades referides al castellà.

TAULA I:

Actituds envers el català (ACT.CAT) en el total de la mostra, al Baix Segre, al Baix Cinca i, en aquest últim cas, diferenciant entre els alumnes que assisteixen i els que no assisteixen a classes de català (dades en %)

	DESFAVORABLE	NEUTRA	FAVORABLE
TOTAL MOSTRA	3,1	31,9	65,0
BAIX SEGRE	0,0	13,8	86,2
BAIX CINCA	4,9	42,3	52,8
BAIX CINCA (SÍ)	4,0	34,1	61,9
BAIX CINCA (NO)	8,3	69,5	22,2

TAULA II

Actituds envers el castellà (ACT.CAS) en el total de la mostra, al Baix Segre, al Baix Cinca i, en aquest últim cas, diferenciant entre els alumnes que assisteixen i els que no assisteixen a classes de català (dades en %)

	DESFAVORABLE	NEUTRA	FAVORABLE
TOTAL MOSTRA	2,3	27,2	70,5
BAIX SEGRE	5,3	47,9	46,8
BAIX CINCA	0,6	15,3	84,1
BAIX CINCA (SÍ)	0,0	15,0	85,0
BAIX CINCA (NO)	2,8	16,7	80,5

Tal com podem veure, globalment dominen les actituds favorables envers una i altra llengua, amb una presència important, a l'entorn del 30%, d'actituds neutres.

Respecte a les actituds envers el català, en el cas del Baix Segre les actituds favorables superen el 85%, les neutres no arriben al 15% i no existeixen actituds desfavorables. Aquest fet es modifica notablement al Baix Cinca, on, malgrat que es manté per sobre del 50% en nombre de respostes favorables, s'incrementen les actituds neutres fins a poc més del 40% i apareixen actituds desfavorables en gairebé un 5%. Però quan analitzem els resultats distingint entre qui assisteix a classes de català i qui no ho fa, apareix un fenomen

interessant: entre els que sí que hi assisteixen trobem una mica més del 60% de respostes favorables i una mica més del 30% de neutres, i aquestes dades s'inverteixen en aquells que no assisteixen a classes de català (poc més d'un 20% de favorables, quasi un 70% de neutres i quasi un 10% de desfavorables).

Quant al castellà, al Baix Segre trobem una repartició quasi perfecta, al 50%, entre actituds neutres i favorables. Al Baix Cinca, independentment de l'assistència o no a classes de català, les actituds favorables representen al voltant del 85% i les neutres el 15% que resta; les actituds negatives són pràcticament inexistents.

Amb aquestes dades es van dur a terme anàlisis comparatives mitjançant la prova de χ^2 . Del contrast entre el Baix Cinca i el Baix Segre s'obtingueren valors de $\chi^2 = 30.033$ ($p = 0,0001$) i $\chi^2 = 40.564$ ($p = 0,0001$), respectivament, per a les actituds vers el català i vers el castellà. La comparació del mateix alumnat del Baix Segre, de forma separada, amb el del Baix Cinca que assistia a classes de català i el que no hi assistia va tornar a confirmar aquests resultats amb valors de $\chi^2 = 16.830$ ($p = 0,0002$) i $\chi^2 = 37.997$ ($p = 0,0001$), respectivament, per a les actituds vers el català i vers el castellà en el primer cas, i de $\chi^2 = 52.312$ ($p = 0,0001$) i $\chi^2 = 12.751$ ($p = 0,0017$), en el segon. Així mateix, aparegueren diferències significatives referides a les actituds vers el català, dins del Baix Cinca, entre aquell alumnat que assistia a classes de català i el que no hi assistia, amb un valor de $\chi^2 = 18.622$ ($p = 0,0001$). Aquestes diferències no es van donar pel que fa a les actituds vers el castellà.

En qualsevol cas, les diferències trobades confirmen les que ja havíem observat a les taules I i II.

Anàlisi de les variables que poden explicar les actituds

En les anàlisis estadístiques realitzades no es van trobar diferències significatives d'actituds vers una i altra llengua en funció de la *situació socioprofessional* (SSP), és a dir, el fet de pertànyer a un o altre grup social no sembla influir sobre les actituds dels subjectes davant les llengües en presència.

Pel que fa a la *condició lingüística familiar* (CLF), amb la finalitat de dur a terme una exposició més aclaridora, explicarem separadament les diferències trobades entre el Baix Cinca i el Baix Segre.

En el cas del Baix Segre, l'ANOVA realitzada entre les variables CLF i actituds envers el català (ACT.CAT) no va resultar significativa; és a dir que independentment de la condició lingüística familiar les actituds envers el català tendien a ser favorables. No es va esdevenir el mateix respecte al castellà, on van aparèixer diferències significatives amb un valor d' $F_{3, 90} = 4.142$ ($p = 0,0085$) entre el grup de bilingües més castellà i el de catalanoparlants. Els primers mostraven actituds més positives envers aquesta llengua (mitjanes de 7,8 per als bilingües més castellà i 2,881 per als catalanoparlants). El gràfic 1 ens mostra aquestes diferències.

Quant al Baix Cinca, es va esdevenir a la inversa: no vam trobar diferències significatives en l'ANOVA realitzada entre les variables CLF i actituds envers el castellà (ACT.CAS); és a dir, independentment de la condició lingüística familiar, les actituds envers el castellà tendien a ser favorables. En canvi, sí que se'n van donar en relació amb el català, on es van detectar diferències significatives amb un valor d' $F_{3, 159} = 3.727$ ($p = 0,0126$) entre el grup de bilingües més castellà i el de catalanoparlants, aquests últims mostraven actituds més positives envers aquella llengua (mitjanes de 2,395 per als bilingües més castellà i 5,2 per als catalanoparlants). El gràfic 2 ens mostra aquestes diferències.

FIGURA 1

Mitjanes de les actituds envers el castellà (ACT.CAS), en funció de la condició lingüística familiar (CLF), al Baix Segre.

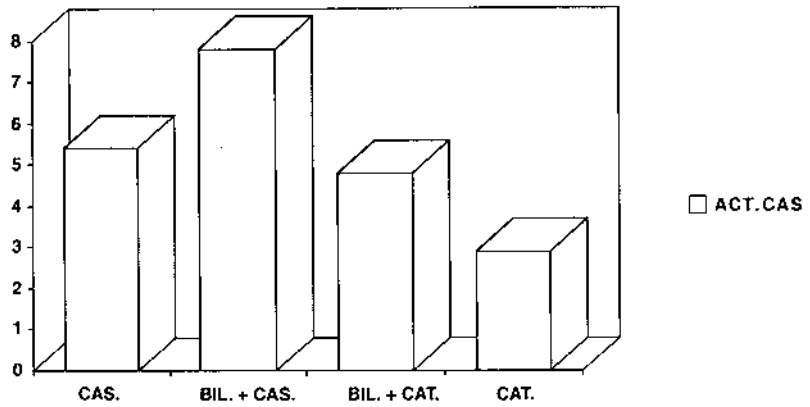
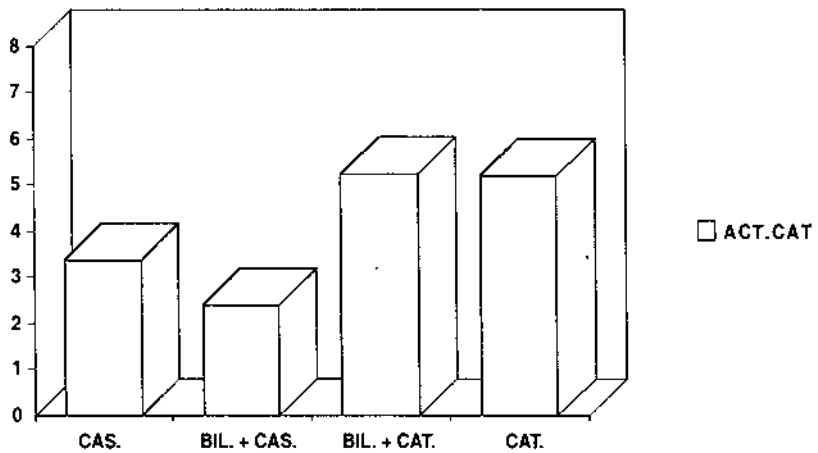

FIGURA 2

Mitjanes de les actituds envers el català (ACT.CAT), en funció de la condició lingüística familiar (CLF), al Baix Cinca.

Aquestes diferències es mantenen entre aquells que assistien a classes de català $F_{3, 122} = 3.736$ ($p = 0,0131$) amb mitjanes de 3.031 en els bilingües més castellà i 6,1 en els catalanoparlants. En els escolars que no assistien a classes de català no van aparèixer diferències significatives, per raó de la seva condició lingüística familiar, ni en la seva actitud vers el castellà ni vers el català (en tot cas cal destacar que aquest era l'únic grup en el qual les actituds vers el català van a arribar a valors absolutament neutres i fins i tot negatius).

CONCLUSIONS

L'estudi realitzat sobre les actituds lingüístiques davant del català i el castellà per part d'escolars catalans i aragonesos catalanòfons no es només un treball descriptiu on comparem aquelles actituds entre coetanis de localitats veïnes que presenten una situació sociolingüística ben diferent. Per contra, a més a més, ens aporta dades que permeten conèixer millor la gènesi de les actituds lingüístiques en contextos bilingües caracteritzats per la presència de llengües en contacte. En aquestes conclusions seguirem aquest doble vessant: en primer lloc ens referirem a les actituds lingüístiques des d'una perspectiva comparativa i, a continuació, n'abordarem l'explicació des de l'anàlisi dels diversos factors que poden explicar els resultats que hem obtingut.

Per començar hem de destacar el fet que ambdós grups, Baix Segre i Baix Cinca, mostren actituds favorables tant envers la llengua catalana com envers la llengua castellana. Si això sembla lògic en el cas del Baix Segre, pot sorprendre aquelles persones que desconeguin les particularitats de la Franja aragonesa; comarques socialment, culturalment i econòmicament lligades d'una manera íntima a Catalunya i que, en conseqüència, no són alienes als progressos de normalització lingüística que s'hi puguin donar. És a dir, si bé a Catalunya el català i el castellà són llengües amb bons nivells de prestigi social, a l'Aragó catalanòfon podem pensar que donada la baixa consciència lingüística dels catalanoparlants (Huguet i Biscarri, 1995; Martínez, 1995) i el pobre prestigi social del català (Huguet, 1992, 1994), la seva alta valoració pot estar més lligada a factors de tipus pragmàtic en relació amb la comunitat veïna que a raons d'identitat lingüística pura.

Aquesta circumstància apareix clarament quan analitzem conjuntament les actituds envers el català i el castellà entre sectors. Així, mentre al Baix Segre dominen les actituds favorables envers el català, al Baix Cinca apareix un elevat percentatge d'actituds neutres; i mentre al Baix Cinca les actituds favorables al castellà són majoritàries, al Baix Segre les neutres representen quasi la meitat. Diguem que els escolars catalans tendeixen a fer prevaler la llengua catalana i els escolars de l'Aragó catalanòfon la llengua castellana. En el cas dels primers, aquest fet, analitzat des de la perspectiva de les actituds lingüístiques, possiblement ens denota una consciència de pertinença a un grup lingüístic que veu amenaçada la seva llengua pel pes específic del castellà. Per contra, la manca de consciència lingüística del grup aragonès actuaria en sentit contrari (Huguet i Biscarri, 1995).

Però aquest fet, al Baix Cinca, també ha de ser revisat tenint en compte les seves implicacions sobre l'assistència o no a classes de català. Els alumnes que assisteixen a aquelles classes tendeixen a mostrar actituds més similars a les dels seus coetanis del Baix Segre que el grup que no hi assisteix. És a dir, aquell alumnat presenta més polarització a una actitud favorable envers el català en detriment de les actituds neutres; per contra, en l'alumnat que no assisteix a classes de català domina aquest darrer tipus d'actituds. En definitiva, podríem dir que hi ha una clara relació entre l'assistència a classes de català i el fet de manifestar actituds favorables envers aqueixa llengua.

Pel que fa als factors que poden explicar el desenvolupament de les actituds que hem vist fins aquí, sembla que la situació socioprofessional no resulta decisiva, encara que a això no hi pot ser aliè el fet que la diferenciació per grups socioprofessionals no és pas una cosa gaire rellevant en una societat bàsicament rural com la que hem analitzat; a més a més, estudis realitzats amb mostres més representatives d'aquelles classes sí que hi feien notar petites diferències (Gabinet d'Estudis del SEDEC, 1983).

Quant a la condició lingüística familiar vam observar una situació que podríem anomenar creuada; aquesta variable no sembla afectar les actituds envers el català al Baix Segre ni les actituds envers el castellà al Baix Cinca. En ambdós casos les actituds solen ser molt positives. Per contra, en relació amb el castellà, al Baix Segre sí que hi apareixen diferències importants entre castellanoparlants i catalanoparlants; si bé els primers denoten actituds molt favorables, els segons també però en una mesura molt menor. I pel que fa al català, al Baix Cinca els castellanoparlants, encara que mostren igualment actituds positives envers el català, aquestes són molt més baixes que les dels catalanoparlants. Aquest fenomen ens torna a plantejar una circumstància a la qual ja ens hem referit. Podríem pensar que al Baix Segre, tot i que tothom accepta molt positivament allò que el català representa, pel que fa al castellà els catalanoparlants hi poden veure una amenaça fins a cert punt lògica a la pervivència de la pròpia llengua. En el cas del Baix Cinca, les actituds positives envers el castellà són generals, però en relació amb el català es donaria una situació inversa a la del Baix Segre per al castellà, perquè els castellanoparlants hi poden veure l'amenaça a la situació tradicional de dominància del castellà al territori aragonès.

Per finalitzar aquestes conclusions voldríem endinsar-nos en certs aspectes valoratius i en previsions de futur. Pel que fa a Catalunya en general i al Baix Segre en concret, podem assenyalar que la política desenvolupada per la Generalitat té els seus efectes; la població accepta com un fet desitjat la presència del català i la seva coexistència amb el castellà. En qualsevol cas, la visió d'amenaça que alguns catalanoparlants veuen en el castellà hauria de ser resolta amb polítiques de normalització afavoridores de la llengua catalana que aproximessin ambdues llengües envers un pla d'igualtat més clara.

Quant a la situació d'Aragó, i en concret de la Franja, el que avui es viu amb normalitat és la situació de privilegi de la llengua castellana, i són certs nuclis de castellanoparlants els qui veuen en el català una amenaça per al repartiment d'estatus lingüístics. Davant d'aquesta circumstància, sensibilitat lingüística i sensibilitat social serien les dues línies clau per a una política lingüística adequada. Sensibilitat lingüística en el sentit que no existeixen llengües millors que altres i que, per tant, tothom té dret de desenvolupar les seves capacitats des de la pròpia llengua; i sensibilitat social referida a obrir vies per dur a terme una normalització lingüística que estigui més d'acord amb la realitat plurilingüe i pluricultural d'Aragó.

BIBLIOGRAFIA

- APPEL, R. i MUYSKEN, P. (1996), *Bilingüismo y contacto de lenguas*. Barcelona: Ariel [traducció de l'original en anglès (1987) *Language contact and Bilingualism*. London: Edward Arnold].
- GABINET D'ESTUDIS DEL SEDEC (1983), *Quatre anys de català a l'escola*. Barcelona: Departament d'Ensenyament de la Generalitat de Catalunya.
- HUGUET, A. (1992), "Hábitos lingüísticos en un contexto social diglósico: el caso del Baix Cinca", *Comunicación, Lenguaje y Educación*, 16, 111-118.
- HUGUET, A. (1994), "Hacia un modelo para el tratamiento curricular de las lenguas en el Aragón oriental", *Revista de Educación*, 305, 429-448.
- HUGUET, A. (1995), "Evaluación del conocimiento lingüístico de los escolares de la Franja Oriental de Aragón. Incidencia de algunos factores", *Revista de Educación*, 308, 217-227.
- HUGUET, A. i BISCARRI, J. (1995), "Actitudes lingüísticas de los escolares en el Baix Cinca. Incidencia de algunos factores", *Revista de Formación del Profesorado*, 23, 163-175.
- MARTÍNEZ FERRER, J. (1995), *Bilingüismo y enseñanza en Aragón*. Saragossa: Edicions de l'Astral.
- SIGUAN, M. i MACKEY W.F. (1986), *Educación y bilingüismo*. Madrid: Santillana.
- VILA, I. (1995), *El català i el castellà en el Sistema Educatiu de Catalunya*. Barcelona: Horsori.